

УДК 330.322:339.72

С. О. Гапоненко

*Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара***ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ЯК СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

У статті проаналізовано сучасний стан і вади фінансово-бюджетної системи України, показано діалектику фінансово-бюджетних змін у країні починаючи з 1992 року, визначено засади та напрями трансформації вітчизняної фінансово-бюджетної системи з огляду на необхідність впровадження сучасної моделі сталого соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: фінансово-бюджетна система, соціально-економічний розвиток, сталий розвиток.

В статье проанализированы современное состояние и недостатки финансово-бюджетной системы Украины, показана диалектика финансово-бюджетных изменений в стране начиная с 1992 года, определены принципы и направления трансформации отечественной финансово-бюджетной системы с учетом необходимости внедрения современной модели устойчивого социально-экономического развития Украины.

Ключевые слова: финансово-бюджетная система, социально-экономическое развитие, устойчивое развитие.

The modern state and defects of financial and budgetary system of Ukraine are analyzed in the article, dialectics of financial and budgetary changes in the country is showed since 1992, principles and directions of domestic financial and budgetary system transformation are determined taking into account the necessity of introduction of modern model of steady social and economic development of Ukraine.

Key words: financial and budgetary system, social and economic development, steady development.

Призначення фінансово-бюджетної системи, яка є відображенням і органічною складовою економічної моделі розвитку країни, полягає не лише у розподілі коштів та забезпеченні видаткової частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а й у сприянні досягненню стратегічної мети розвитку національної економіки. У більшості економічно розвинутих країн такою метою є зростання добробуту всіх членів суспільства. Таким чином, необхідне чітке визначення обґрунтованих засад для стійкого економічного зростання в середньостроковій перспективі, що базується на забезпеченні пропорційного, збалансованого розвитку секторів економіки та дотриманні рівноваги між соціально-економічними та суспільно-політичними потребами громадськості.

Фундаментальні та прикладні дослідження, присвячені проблемам оподаткування, містяться в наукових працях багатьох зарубіжних, у тому числі російських, авторів: Н. Калдор, А. Лаффер, Р. Масгрейв, Дж. Мірліс, С. Сендфорд, Дж. Слемрод, М. М. Алексеєнко, Б. Г. Болдирєв, І. В. Караваєва, С. Д. Надєждіна, Л. П. Павлова, В. Г. Пансков, І. Т. Посошков, Д. Г. Чернік, Т. Ф. Юткіна та ін. Заслужують на увагу публікації українських учених В. Л. Андрущенко, О. Г. Білорус, Б. В. Буркинського, О. Д. Василика, М. А. Голубець, С. В. Дорогунцова, Т. І. Єфименко, Ю. Б. Іванова, М. І. Крупки, І. О. Луїної, В. М. Мельника, П. В. Мельника, В. М. Опаріна, В. Г. Поліщук, В. М. Федосова, О. П. Чернявського, В. Я. Шевчук, С. І. Юрія та ін.

Мета статті – окреслити основні риси української фінансово-бюджетної системи та визначити напрями її трансформації в контексті формування сучасної моделі сталого соціально-економічного розвитку України.

У наш час в Україні продовжується формування фінансової і бюджетної системи, розпочате після проголошення незалежності. Цей процес є складним, тривалим

і суперечливим. Про це свідчить велика кількість законів, розпоряджень та наказів із приводу реформування бюджетної ситуації в Україні. В умовах економічної нестабільності обґрунтована структуризація фінансово-бюджетної системи істотно впливає на ефективність національної економіки.

Будівництво незалежної держави неможливе без створення власної фінансово-грошової системи. При провідній ролі Національного банку України в напрямі демонополізації виробництва з метою поліпшення існуючих економічних відносин сформовано широку мережу банківських установ. Введено національну грошову одиницю. Проте демонополізація фінансової системи, небачене швидке розширення мережі комерційних банків відбувалося стихійно, без належної законодавчої бази і надійного контролю з боку держави. У результаті сфера банківської діяльності створила умови для численних зловживань. Постійний випуск не підкріплених реальними товарами грошей (емісія) упродовж 1992–1995 рр. набуває некерованого характеру і приводить до гіперінфляції. Силкові методи монетарної політики 1996–1999 рр. в умовах безперервного спаду виробництва приводять до кризи неплатежів, хронічних невиконань заробітних плат і пенсій.

Прийняття Бюджетного кодексу у 2001 р. – це значна подія у становленні відносин, що складаються з приводу формування бюджету використання, його коштів та контролю за їх використанням. Але прийняття Бюджетного кодексу України не вирішило всіх проблем фінансової та бюджетної системи [2].

Показником кризи системи державних фінансів стала деформація податкової системи. Колосальна кількість і розміри платежів зрештою приводили, з одного боку, до штучного згортання виробничої і комерційної діяльності, а з іншої – до тінізації економіки. Велика кількість комерційних структур всіяко ухилялася від сплати податків, приховувала доходи. Не допомагало і формування багатотисячної армії податкових інспекторів, обов'язкове введення касових апаратів.

Податковий кодекс ухвалено 02.12.2010 та офіційно опубліковано 04.12.2010. Переважна більшість норм цього законодавчого акту, за винятком окремих його частин, набрала чинності з 01 січня 2011 року. Завдяки Податковому кодексу України платники податку на прибуток з 1 квітня 2011 року сплачують податок за ставкою 23 %. До 2014 р. ставку податку на прибуток планується знизити до 16 %. Ставку податку на додану вартість з 20 % буде знижено до 17 % з 1 січня 2014 року.

Більшість положень Податкового кодексу спрямовано на підвищення інвестиційної складової діяльності платників податків, стимулювання використання в господарській діяльності енергозберігаючих технологій та унеможливлення застосування найбільш поширених схем ухилення від оподаткування, які мали місце до цього часу. Також прогнозовано, що нові податкові норми стимулюватимуть надходження прямих іноземних інвестицій, вирішать питання автоматичного відшкодування податку на додану вартість та забезпечать стратегічне планування підприємницької діяльності [1].

З початком нового року відбулися зміни, що стосуються запровадження автоматичного бюджетного відшкодування податку на додану вартість; подання великими та середніми підприємствами податкових декларацій в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації електронного підпису, що сприятиме зменшенню впливу людського фактора на ухвалення рішень у процесі адміністрування податків; часткове скорочення термінів, проведення перевірок. Крім того, Податковим кодексом запроваджено проведення таких перевірок як фактичні, що проводяться за місцем здійснення господарської діяльності платника без попередження. Погашення податкового боргу за рахунок стягнення коштів з рахунка платника

податків або за рахунок майна в Податковому кодексі передбачено виключно в судовому порядку.

Сучасний період економічного розвитку України засвідчує скорочення державного бюджетного фінансування інвестиційного процесу. Масштаби міжнародного економічного співробітництва та розміри іноземних інвестицій залишаються недостатніми і не відповідають потребам економіки України.

За даними Державної служби статистики України, протягом останніх років знижуються темпи росту інвестицій в основний капітал, за січень-вересень 2010 р. освоєно (використано) інвестицій в основний капітал близько 84 млрд. грн., при цьому частка освоєних інвестицій у нематеріальні активи в цьому періоді складає лише 4 % загального обсягу капітальних інвестицій; ступінь зносу основних засобів перевищує 60 %, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну на 01.10.2010 склав близько 42,5 млрд. дол. США.

Внаслідок таких тенденцій відновлюється попередня експортоорієнтована модель економічного зростання, знижуються позиції України в суверенних кредитних рейтингах, звужується доступ вітчизняних компаній до кредитних боргових ресурсів, погіршується інвестиційний клімат в Україні.

Держава, використовуючи фінансові методи, може регулювати темпи і пропорції розвитку окремих галузей економіки. Для цього використовується насамперед податковий механізм. Надаючи податкові пільги, вона сприяє збільшенню власних фінансових ресурсів підприємств, розширенню їхніх фінансових можливостей. Здійснюючи регулювання темпів розвитку певних галузей економіки, держава може створювати сприятливий інвестиційний клімат для залучення зовнішніх джерел фінансування, а також ресурсів банківської системи та населення. Сприятливий інвестиційний клімат можна запроваджувати, зокрема, шляхом надання привілеїв в імпорті, створення офшорних зон, технополісів, спеціальних економічних зон тощо. Найзначніші можливості щодо використання фінансів підприємств для розвитку економіки закладено в удосконаленні організації та управління на самих підприємницьких структурах. Адже управління фінансовими ресурсами безпосередньо на підприємствах має досить слабку методичну й організаційну забезпеченість. В Україні немає досвіду управління фінансами підприємств на рівні виробничої структури в умовах ринку.

Створення повноцінного фінансового ринку потребує прискореного розвитку ринку кредитів і ринку грошей. Надалі ці напрями матимуть сприятливі умови для вдосконалення й активніше впливатимуть на стабілізацію фінансового стану в державі. Функціонування кожної зі складових фінансової системи держави можливе лише за умов чіткого законодавчого урегулювання їхньої взаємодії та якщо вони доповнюють одна одну. Так, наприклад, при недоліках в організації фінансової діяльності підприємницьких структур, їхньої збитковості зменшуються надходження до бюджетної системи, централізованих позабюджетних фондів, страхових і резервних фондів. Це звужує фінансові можливості держави, зумовлюючи дефіцит бюджету. Дефіцит бюджету може призвести до зростання інфляції і державного боргу, що негативно позначиться на діяльності всіх учасників фінансового ринку.

Щодо фінансової безпеки малого і середнього бізнесу, і в тому числі економіки України, то вона розвивалася і розвиваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, сукупна дія яких поки що недостатньо впливає на формування нових економічних відносин, на зміцнення фінансового стану суб'єктів господарювання, особливо на малий і середній бізнес. Варто зазначити, що економіка дедалі більше залежить від бізнесу, тобто економічна діяльність спрямована на отримання при-

бутку. Отже, фінансова система є життєво важливою в економіці та суспільства та виступає запорукою нормальної життєдіяльності.

Державне фінансове регулювання трансформаційної економіки зумовлено тим, що процес перетворення соціально-економічних відносин в Україні супроводжується невизначеністю функціональної ролі держави. Між тим, досвід і практика економічно розвинутих країн свідчить, що процеси розробки бюджетно-податкової, грошово-кредитної політики не можуть бути здійснені без активного, послідовного та спрямованого на сталий розвиток втручання держави. В Україні саме бюджет (як загальнодержавний, так і його місцеві частини) виконує роль основного регулятора цих процесів. Як фінансовий план він має передбачити виконання всіх функцій держави на загальнодержавному і місцевих рівнях – економічної, соціальної, управлінської, військової, міжетнічної, судової, міжнародної тощо [3].

Базуючись на основних ідеях і принципах, декларованих на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Сталий розвиток – це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина – господарство – природа. Сталий розвиток узагальнює в собі процес виживання і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі [4].

Національна стратегія сталого розвитку України має бути постійно діючою, координованою, циклічною і спиратися на широку підтримку громадськості, ділових кіл, академічної науки. Вона повинна містити аналіз політики, планів дій, імплементації, а також моніторинг, регулярний огляд і оцінку.

Світовий досвід показує, що немає й бути не може єдиного заданого підходу, єдиної формули, за якою має будуватися національна стратегія сталого розвитку. Кожна країна самостійно визначає як найефективніше підійти до підготовки й імплементації власної національної стратегії сталого розвитку, беручи до уваги політичні, історичні, культурні, екологічні обставини.

Що ж до України, то перспективи реалізації тут принципів сталого розвитку не можна розглядати у відриві від здійснюваних у державі ринкових реформ. Перехід до сталого розвитку як країни загалом, так і окремих її регіонів, має відбуватися в тісному взаємозв'язку з радикальною структурною і техніко-технологічною перебудовою суспільного виробництва на основі прискорення темпів НТП, зокрема в напрямі всебічної екологізації не лише базових галузей економіки, а й усіх сфер людської діяльності. Усе це має бути враховане в розроблюваній Національній стратегії сталого розвитку.

Послідовне проведення реформ дасть змогу задіяти додаткові джерела економічного зростання, пов'язані з впровадженням інновацій та комерціалізацією результатів наукових досліджень, і побудувати «економіку знань». На сьогодні перешкодою для проведення реформ є фізично і морально застарілі виробничі потужності, низький рівень менеджменту, недосконала система підготовки кадрів та

низка інших вагомих чинників, які необхідно усунути або негативний вплив яких потрібно зменшити.

Основну роль при цьому повинно відігравати вдосконалення системи державного управління соціально-економічним розвитком держави. Високий ступінь відкритості економіки, її залежність від багатьох зовнішніх факторів впливу вимагають адекватно і своєчасно реагувати на глобальні прояви внутрішньої нестабільності, викликані системними диспропорціями.

Забезпечення успішного соціально-економічного розвитку за таких умов можливе лише шляхом переходу до стратегічного управління. Запровадження системи стратегічного планування як основної функції управління полягає в розробленні та послідовному виконанні збалансованих і пов'язаних між собою довго-, середньо- та короткострокових програм, планів і прогнозів економічного та соціального розвитку. При цьому систему таких програмних та прогнозних документів, показники яких переважно мають не директивний, а індикативний характер, потрібно розглядати виключно як інструмент реалізації економічної та соціальної політики держави.

Упровадження державного стратегічного планування буде забезпечено поетапно і базуватиметься на чіткому розподілі повноважень та відповідальності органів виконавчої влади, а також, починаючи з 2013 р., – на гармонізації середньострокового економічного та бюджетного планування з використанням єдиної системи показників кінцевих результатів діяльності органів виконавчої влади. Основою нової системи програмних документів з питань розвитку держави повинні стати довгострокова стратегія соціально-економічного розвитку та середньостроковий план дій з її реалізації [1].

Розроблення та прийняття у поточному році Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2012 рік стане апробацією нових підходів до державного планування з метою переходу до системи «управління, орієнтованого на результат». Відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» проект Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2012 рік розробляється щороку та подається до Верховної Ради України разом з проектом Державного бюджету України на відповідний рік. Тим більше, що необхідно визначити ступінь ефективності та недоліки нової податкової системи, пенсійної реформи тощо в межах одного планованого року.

Україна може забезпечити перехід до сталого розвитку виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної модернізації виробництва, використання творчого потенціалу суспільства для розбудови і процвітання держави.

Визначення шляхів забезпечення сталого розвитку держави повинно ґрунтуватися на формулюванні стратегічних цілей державотворення з урахуванням реалій сьогодення, тенденцій розвитку світового співтовариства, місця і ролі України в Європі та світі.

Отже, до висновків можна зарахувати таке. Одним із головних завдань трансформації фінансової системи є підвищення її ефективності, яке має відчувати кожний громадянин, тому що реформи тільки заради певних змін нікому не потрібні, бо головним їх спрямуванням повинно стати зростання добробуту населення на засадах цілеспрямованої політики доходів і зайнятості.

Виконання Програми дасть змогу задовольнити суспільні потреби з урахуванням обмеженості ресурсів держави та збалансувати соціально-економічний розви-

ток територій, ґрунтуючись на системі балансів і узагальнюючих показників кінцевого результату, що є директивними для державного сектору і орієнтовними (індикативними) для приватного сектору та громадськості.

Останні роки продемонстрували, що в Україні є значний національний потенціал для прискорення темпів переходу до сталого розвитку. Основні складові цього потенціалу – перш за все високоосвічені спеціалісти і загальний рівень освіти населення для сприйняття ідей і принципів сталого розвитку. Необхідно лише організувати широке інформування населення і навчання управлінського персоналу за спеціальними програмами навчання із сталого розвитку.

Основна суть стратегії економічного та соціального розвитку України полягає в реалізації чітко окресленого завдання: прискорене виведення економіки на траєкторію стійкого зростання через глибокі структурні зміни та поглиблення курсу ринкових реформ, активну і послідовну соціальну політику. У цій формулі сконцентровано не лише переконаність у можливості позитивних зрушень, реальних і відчутних змін уже в найближчій перспективі, а й сподівання на зміцнення нашої держави, її прилучення до надбань сучасного європейського і світового цивілізаційного розвитку. Україна має все необхідне для того, щоб такі сподівання стали реальністю.

Важливе значення для трансформаційної економіки має визначення пріоритетів фінансової політики, її ідеології та стратегії. Саме стратегія фінансової політики держави дає змогу переступити через суперечності сьогодення і визначити перспективи України в формуванні моделі сталого економічного розвитку національної економіки.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2010 рік (Антикризова програма) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37456
2. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В. Я. Шевчук. – К.: Геопринт, 2006. – 200 с.
3. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетингові дослідження) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – С. 474–491.
4. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
5. Аналітична записка щодо стану виконання Державного бюджету України за I квартал 2010 року [Електронний ресурс] // Офіційне Інтернет-представництво Президента України, 09.04.2010. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/16877.html>

Надійшла до редакції 16.11.2011